

Pesten in de *Klass*: Is de groep verantwoordelijk?

Gijs Huitsing

Pesten? In *Klass* maken we het groepsproces van een middelbare schoolklas in Estland van nabij mee. We maken kennis met Joosep die ernstig wordt gepest. Joosep's situatie past perfect binnen wat onderzoekers als pesten definiëren: Het is agressie waarbij één of meer personen anderen schade toebrengen, het gebeurt stelselmatig, en de macht is ongelijk verdeeld zodat het slachtoffer zich meestal niet kan verdedigen. Joosep kan zich niet verweren en moet opboksen tegen de hele klas. De hele klas? Eén jongen, Kaspar, besluit het voor Joosep op te nemen. En daarmee komt het groepsproces van pesten tot uiting.

Pesten als groepsproces. Het is vaak verleidelijk om bij pesten alleen te kijken naar de pester(s) en slachtoffer(s). Pesten is echter een complex groepsproces waarin ook andere kinderen een rol hebben (Salmivalli e.a., 1996). Joosep wordt bijvoorbeeld geholpen door Kaspar. *Verdedigers* van slachtoffers worden vaak aardig gevonden omdat ze anderen helpen. Echter, zoals we zien in *Klass*, verdedigen van slachtoffers kan ook gevaren met zich meebrengen omdat verdedigers het risico lopen het volgende slachtoffer te zijn. Binnen het groepsproces heeft de pester een groepje *assistenten* om zich heen. Deze leerlingen moedigen de pester aan door te lachen, te schreeuwen, of actief mee te pesten zoals het slachtoffer vast te houden, of een opdracht van de pester uit te voeren. Naast deze kinderen met een actieve rol zijn er ook kinderen die zich gedragen als *buitenstaanders*. Zij houden zich afzijdig van het pesten, durven er niet tegenin te gaan, en zijn angstig om zelf het volgende doelwit te worden. Door niets te doen geven buitenstaanders als toeschouwer wel stilzwijgend goedkeuring aan het pesten.

Pesters zijn populair. Pesters zijn vaak kinderen die populair zijn. Dit betekent dat ze nadrukkelijk aanwezig zijn in de klas, en dat iedereen wel bij de pesters en hun groepje wil horen. Dit betekent echter niet dat pesters ook aardig worden gevonden. De leider van de pesters, genaamd Anders, is een populaire jongen. Zijn gedrag is opvallend, iedereen kent hem, maar heel waarschijnlijk zal niemand van zijn klasgenoten hem aardig vinden. Niet alleen slachtoffers maar ook pesters ondervinden vaak problemen op latere leeftijd. Bij pesters komt dat omdat ze niet hebben geleerd om met overleg of begrip voor anderen iets te bereiken. Ze blijven vaak onaangepast gedrag vertonen, lopen een verhoogde kans om in de criminaliteit terecht te komen of aan alcohol verslaafd te raken.

Waarom pesten "normale" kinderen? Het beeld dat van pesters bestaat is dat het agressieve kinderen zijn die emotionele problemen hebben. Ze kunnen zich niet goed inleven in anderen, en hebben er geen moeite mee om dingen ten koste van anderen te bereiken. Maar waarom gaan klasgenoten dan meepesten? Kinderen proberen hun eigen positie te beschermen. Als er gepest wordt kunnen ze de situatie zo plaatsen dat deze gerechtvaardigd lijkt. Wat vaak gebeurt is dat kinderen een verzachtende beschrijving aan pesten geven: "Het was alleen maar plagen om een geintje". Ook denken kinderen dat het normaal is om een klasgenoot te pesten: "Zo gaat het hier altijd". De film *Klass* is gesplitst in zeven dagen. Bij de eerste dag vraag je je af waarom de hele klas zo massaal op Joosep inslaat als de les begint. Bij de vierde dag is deze vraag al bijna afwezig: Het gebeurt nou eenmaal zo in deze klas.

Daarnaast zie je dat kinderen in een groep hun eigen rol minimaliseren. Als Joosep door een aantal jongens wordt gepest is het de vraag wie er nu verantwoordelijk is? Ook kan het gebeuren dat de pesters de schuld bij het slachtoffer neerleggen: "Als er iemand fout is, dan is het Joosep. Hij hoort niet in onze klas", zegt één van de assistenten als een leraar het probleem probeert aan te kaarten.

Ook belangrijk zijn ingroep en uitgroep processen (Veenstra, Huitsing, Dijkstra, & Lindenberg, 2008). Kinderen pesten kinderen uit andere groepen en helpen kinderen uit hun eigen groep. In *Klass* versterkt Joosep zijn plaats in de uitgroep door de merktekens van zijn kleding te halen. Als Kasper dit ook doet wordt hun positie buiten de andere groep bevestigd: Ze horen er niet meer bij.

De thuissituatie. We krijgen inzicht in de thuissituatie van Joosep en Kaspar, en voor beiden is die niet gunstig. Kaspar wordt opgevoed door zijn oma, over het lot van zijn ouders wordt ons niets verteld. Zijn oma biedt een warme opvoeding maar is tegelijkertijd ook bevreesd. Joosep, het slachtoffer, heeft ook thuis problemen. Zijn vader zit in geldnood en vraagt Joosep om hem geld te lenen. Ook hebben de ouders van Joosep geen idee hoe erg de situatie is. Zijn moeder belt zelfs de school op zonder te overleggen, en het advies van zijn vader werkt helemaal averechts: Om te laten zien hoe Joosep wel moet

reageren slaat zijn vader Joosep keihard op de borst. Joosep zakt in elkaar en weet ook thuis geen bescherming te vinden.

De rol van de leraar? De leraar heeft een belangrijke rol in de signalering van pesten. Als leerkrachten niet ingrijpen komt dat vaak omdat ze het pesten niet zien of niet “willen” zien omdat ze niet weten hoe het pesten effectief kan worden aangepakt, of omdat ze kennis en vaardigheden missen om het probleem met de groep, ouders of andere leerkrachten te bespreken. In *Klass* zien we dat leerkrachten zo’n beetje alles fout doen wat ze maar fout kunnen doen; ze bieden Joosep geen enkele beschermende rol. Het gebeurt al in de openingsscene, waarbij Joosep in elkaar wordt gebeukt tijdens de basketballes; de gymleraar staat erbij en kijkt ernaar. Ook als het notitieboek van Joosep wordt afgepakt grijpt de lerares verkeerd in: Iedereen in de klas moet gaan staan, maar Joosep mag gaan zitten, waardoor hij door de lerares als het ware buiten de groep wordt geplaatst. Vervolgens moeten de leerlingen bij de hoofdonderwijzeres komen. Die schat de situatie totaal verkeerd in, legt de schuld bij Kasper, en belt de ouders van Joosep en Kasper op. Zou de school de ouders van de pestkop ook hebben opgebeld? De ouders van alle leerlingen? We komen het niet te weten, maar we kunnen er wel naar raden ...

Waar gebeurt het pesten? Dat leraren soms niets van het pesten afweten komt omdat het ook op plekken gebeurt waar ze niet aanwezig zijn. Als Joosep naakt in de meisjeskleedkamer wordt gegoid is er geen leerkracht aanwezig. In de saaie en benauwende gangen van de school is geen toezicht, en de leerkrachten komen altijd als laatste de klas binnen: Op dat moment heeft het hele ritueel om Joosep te grazen te nemen al plaatsgevonden. Ook gebeurt het pesten na schooltijd, en Joosep en Kasper blijken zelfs gewillig om daar op af te komen, wetende dat als ze het niet doen de volgende dag op school nog erger zal zijn. Als laatste voorbeeld van onzichtbaarheid van pesten zien we dat het op internet gebeurt: E-mailadressen worden gemanipuleerd, en dit leidt uiteindelijk tot een gruwelijke scene op het strand ...

Hoe nu verder? Uiteindelijk besluiten Joosep en Kasper hun laatste redmiddel aan te grijpen. Alhoewel dit een overdreven weergave van de werkelijkheid is moeten we niet vergeten dat de laatste jaren in de Verenigde Staten, maar ook in Europa soortgelijke gevallen plaats hebben gevonden. *Klass* leert ons echter dat er soms geen uitweg meer mogelijk is. Pesten is een serieus en complex probleem. Dagelijks zijn miljoenen kinderen over de wereld slachtoffer van pesten (zie bijvoorbeeld www.kanderstegdeclaration.org). Is er dan helemaal niets aan te doen? Gelukkig wel.

In onze antipest interventies proberen we het pesten aan te pakken door de aandacht niet alleen op pesters en slachtoffers te richten, maar ook op de omstanders, leerkrachten en ouders. In samenwerking met schoolbegeleidingsdiensten in Groningen is het consultatieteam pesten opgericht. Dit team gebruikt observaties en netwerkanalyses om het pestprobleem in kaart te brengen, en vervolgens leerkrachten gerichte ondersteuning te bieden om het pesten te stoppen. Een andere succesvolle interventie wordt op dit moment uitgevoerd in Finland (KiVa Koulu; “leuke school zonder pesten”). Een landelijk programma is opgestart om pesten op school onder de aandacht te brengen, door onder meer lessen voor leerlingen te ontwikkelen, leerkrachten te informeren en samen te laten komen in discussiegroepen en een computerspel te ontwikkelen. Kern van dit programma is de hele sfeer op school te verbeteren: Omstanders actief te laten opkomen voor slachtoffers, en proberen assistenten hun gedrag te laten stoppen. Pesters verkrijgen hun status deels van hun assistenten; als een pester niet gesteund wordt zal het pesten verminderen. En deze aanpak is succesvol: Het pesten neemt met meer dan 40% af op interventiescholen! Een goede start die laat zien dat het complexe groepsproces van pesten met inzet valt om te buigen naar een veilige school.

Gijs Huitsing is socioloog, verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen, en in september 2008 begonnen met het promotieonderzoek Targeting the Group? A social network perspective on bullying, welke gefinancierd is met een NWO Top Talent beurs. Meer informatie over het onderzoek op www.rug.nl/staff/g.e.huitsing.

Literatuur

- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22, 1-15.
- Veenstra, R., Huitsing, G., Dijkstra, J. K., & Lindenberg, S. (2008). Wie pest wie? Een netwerkbenadering van pesten. *Justitiële Verkenningen*, 34, 78-92.